

Jerzy Kaliszuk

Instytut Historii Nauki im. L. i A. Birkenmajerów PAN
ORCID 0000-0002-2049-5659

Działalność Pracowni Wiedzy o Dawnej Książce Instytutu Historii Nauki PAN w 2022 r.

Research Activity of the Old and Rare Book Studies Research Unit at the Institute for the History of Science PAS in 2022

The article presents the achievements of the Old and Rare Book Studies Research Unit in 2022 in the scope of documentation, scientific, and popularization activities. The research conducted by the Unit members primarily focused on the Manuscripta.pl project, which led to new and significant discoveries concerning medieval manuscripts, the history of book collections and individual codices. In addition to the work related to the implementation of the NPRH project, team members also participated in other scientific projects and carried out individual research activities, resulting in the publication of scientific articles and presentations at academic conferences. Significant efforts were also made in the area of science popularization.

Keywords: scientific research, history of culture, history of science, history of the book, Institute for the History of Science PAS

Słowa kluczowe: badania naukowe, historia kultury, historia nauki, historia książki, Instytut Historii Nauki PAN

W 2022 r. Pracownia Wiedzy o Dawnej Książce liczyła formalnie osiem osób: dr. hab. Jerzego Kaliszuka, prof. PAN (kierownik), dr. hab. Jacka Soszyńskiego, prof. PAN, dr. Mateusza Marszałkowskiego, dr. Paulinę Pludrę-Żuk, mgr. Karolinę Figaszewską oraz mgr. Sławomira Szyllera. Do zespołu dołączyli w tym roku: prof. Mikhail Khorkov – historyk filozofii średniowiecznej, stypendysta w ramach programu PASIFIC oraz dr. Hanna Rajfura – mediewistka i filolog klasyczny, specjalizująca się w źródłoznawstwie i historiografii średniowiecznej. Stałymi współpracownikami, aktywnie uczestniczącymi w pracach, są również: dr. Irina Chachulska z Instytutu Sztuki PAN oraz mgr. Agnieszka Fabiańska, kierownik Gabinetu Rękopisów Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie.

Prowadzone w pracowni badania dotyczą przede wszystkim okresu średniowiecza i początku epoki nowożytnej. W obrębie zainteresowań znajdują się rękopisy średniowieczne oraz wczesne książki drukowane (inkunabuły i stare druki), w konsekwencji badamy zabytki – nośniki tekstu, zarówno pod kątem analizy treści, ale też jako przedmioty. Interesują nas również skomplikowane dzieje poszczególnych księzek oraz całych księgozbiorów. Z tego też względu wielokrotnie przekraczamy nakreślone cezury chronologiczne i sięgamy nawet do czasów najnowszych.

Badania kodykologiczne, jak i ogólniej – źródłoznawcze, siłą rzeczy mają charakter interdyscyplinarny. Zaletą zespołu jest reprezentowanie przez jego członków różnych dziedzin wiedzy – w pracowni działają historycy, filolodzy klasycyści, historycy filozofii, historycy sztuki, historycy muzyki oraz bibliotekoznawca. Stale też współpracujemy z przedstawicielami innych dyscyplin, związanych z badaniem dawnej książki, np. tegumentologami, konserwatorami oraz rękopisoznawcami z ośrodków naukowych w Polsce i za granicą.

Jak wspomniano, w ubiegłym roku do zespołu dołączyli, na czas określony, badacze reprezentujący różne dyscypliny naukowe. Prof. Khorkov jest historykiem filozofii, z bogatym doświadczeniem międzynarodowym, był m.in. stypendystą Max-Weber-Kolleg für kultur- und sozialwissenschaftliche Studien na Uniwersytecie w Erfurcie (2016–2017), Polskiego Instytutu Studiów Zaawansowanych (PIASt) w latach 2017–2018 oraz szwedzkiego Collegium for Advanced Studies w Uppsali (2019–2020). Jest też autorem licznych prac na temat filozofii oraz teologii, zwłaszcza mistycznej w okresie późnego średniowiecza¹. W ramach realizowanego projektu w IHN PAN uczony zajmuje się transmisją tekstów i idei w środowisku kartuzów w późnym średniowieczu (tytuł projektu: „Transmission of Texts and Individualisation of Knowledge at the End of the 15th Century: Carthusian Libraries as Transregional Hubs for Accumulation of Ideas and Practices of their Reception”).

We wrześniu 2022 r. do zespołu dołączyła, w ramach rocznego zatrudnienia, dr Hanna Rajfura – absolwentka historii i filologii klasycznej Uniwersytetu Warszawskiego, która 23 listopada obroniła na tej uczelni rozprawę doktorską z zakresu historii pt. „Katalog arcybiskupów gnieźnieńskich” Jana Długosza: studium źródłoznawcze i analiza funkcjonowania późnośredniowiecznej pamięci historycznej², napisaną pod kierunkiem Piotra Węcowskiego. Obok rozprawy doktorskiej dr Rajfura poświęciła twórczości Jana Długosza kilka artykułów naukowych, jest również stałą autorką zapisek krytycznych w „Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters”³.

- 1 Zob. m.in. M. Khorkov, *Erfurt Carthusian Treatises of the Fifteenth Century on Mystical Theology: Echoes of Controversies within the Carthusian Order, or Evidence of a Dialogue with Nicholas of Cusa*, „Przegląd Tomistyczny” 2019, t. 25, s. 217–240; idem, *Kontroversen um die mystische Theologie des Pseudo-Dionysius Areopagita in der Erfurter Kartause im 15. Jahrhundert*, [w:] *The Dionysian Traditions*, red. G. Kapriev, Turnhout 2021, s. 295–319; idem, *Verständnis der Weisheit und Streit über die mystische Theologie bei den Kartäusern im 15. Jahrhundert*, [w:] *Das 15. Jahrhundert*, red. G. Frank, F. Fuchs und M. Herweg, Stuttgart, Bad Cannstatt 2021, (Melanchthon-Schriften der Stadt Bretten, t. 15), s. 471–489; idem, *Konflikt, Toleranz und Dialog zwischen orthodoxen und katholischen Christen und Muslimen in den polemischen Schriften von Maxim Grek*, [w:] *Tolerance and Concepts of Otherness in Medieval Philosophy*, red. M.W. Dunne, S. Gottlöber, Turnhout 2022 (Rencontres de Philosophie Médiévale, t. 25), s. 55–80.
- 2 H. Rajfura, „Katalog arcybiskupów gnieźnieńskich” Jana Długosza: studium źródłoznawcze i analiza funkcjonowania późnośredniowiecznej pamięci historycznej, rozprawa doktorska, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2022.
- 3 Eadem, *Warsztat pisarski Jana Długosza w świetle „Żywotu św. Stanisława”*, „Studia Źródłoznawcze” 2018, t. 56, s. 33–75.

Głównym projektem realizowanym w ramach pracowni jest grant Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki (NPRH) pt. „Inwentarz dziedzictwa narodowego w zakresie rękopisów średniowiecznych” (nr 11H 16 0084 84), nieoficjalnie zwany „Manuscripta.pl”. Celem projektu jest stworzenie internetowej bazy danych zachowanych w zbiorach polskich rękopisów średniowiecznych: kodeksów i fragmentów (które oznaczamy w bazie odpowiednio skrótami MSPL i FRPL), kodeksów polskiej proweniencji zachowanych w zbiorach zagranicznych (tzw. poloników) (EXPL) oraz rękopisów utraconych (DEPL). Projekt miał być ukończony we wrześniu 2022 r., jednak z powodu ograniczeń pandemicznych i związanych z tym utrudnień w realizacji zmuszeni zostaliśmy wystąpić o przedłużenie grantu o rok, na co wyrażono zgodę. W 2022 r. kontynuowaliśmy więc prace nad gromadzeniem i wprowadzaniem danych do bazy (www.manuscripta.pl). Podjęto ponownie kwerendy biblioteczne: łącznie odbyto w ubiegłym roku 21 wyjazdów naukowych do kilkunastu bibliotek i archiwów, w tym do księgozbiorów znajdujących się w Cieszynie, Elblągu, Gdańsku, Kłodzku, Kórniku, Łodzi, Olsztynie, Pelplinie, Płocku, Poznaniu, Toruniu i we Wrocławiu. Dzięki współpracy z badaczami kontynuowano rejestrację rękopisów średniowiecznych w Archiwum i Bibliotece Krakowskiej Kapituły Katedralnej (Ryszard Tatarzyński) oraz Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu (Adam Poznański, Michał Broda, Łukasz Krzyszczyk).

Wyniki kwerend na bieżąco wprowadzane są do bazy danych, nad którą opiekę sprawuje mgr Szyller. W ubiegłym roku zarejestrowano poprzez autopsję ponad 800 zabytków rękopiśmiennych i nadano im unikatowe numery MSPL. Kontynuowano również prace nad rejestracją rękopisów polskiej proweniencji znajdujących się poza granicami Polski – wprowadzono do bazy ok. 650 nowych jednostek (mgr Szyller) oraz prace nad rękopisami zniszczonymi lub zaginionymi – odpowiedni dział bazy obejmuje łącznie ponad 1740 opisów (prof. Kaliszek). W tej ostatniej grupie – rękopisów zniszczonych – trudno określić postęp prac na podstawie wprowadzonych rekordów. W wielu przypadkach, już po wpisaniu danych, okazywało się, że – także dzięki informacjom zebranych do tej pory w bazie – można ustalić obecne miejsce przechowywania rękopisu i w ten sposób „odnaleźć” zabytek uznany za zaginiony lub zniszczony (zob. niżej). Ogółem pod koniec ubiegłego roku w czterech wyodrębnionych grupach zabytków zarejestrowanych zostało łącznie 8727 rękopisów (MSPL), 756 fragmentów (FRPL), 714 poloników (EXPL) i 1742 rękopisy zaginione (DEPL).

Oprócz prac rejestracyjnych na stronie „Manuscripta.pl” na bieżąco uzupełniamy dane zawarte w osobnym dziale: *Vademecum do badań nad rękopisami w Polsce*, w którym znajdują się: bibliografia literatury na temat średniowiecznych rękopisów w zbiorach polskich, mapa repozytoriów, słownik polskich terminów technicznych używanych w opisach rękopisów i pracach kodykologicznych oraz konkordancje sygnatur krakowskiej Biblioteki Kapitulnej i płockiej Biblioteki Seminaryjnej.

Obok efektów naszych poszukiwań rękopisoznawczych w postaci rejestracji znajdujących się w księgozbiorach kodeksów kwerendy przyniosły również niespodziewane odkrycia naukowe, które w części były ogłaszane w formie referatów i artykułów. Nawet pobieżna z konieczności analiza kodeksów przyczyniła się do ustalenia zarówno stanu zachowania, jak też – może nawet w większym stopniu – dziejów niektórych zabytków. W pierwszym etapie realizacji projektu dominowały odkrycia przykre, związane z odnotowywaniem różnych ubytków. Przykładem takiego odkrycia niepowetowanej straty dla

polskiej historiografii było ustalenie, że w rękopisie Biblioteki Seminarium Duchownego im. Księży Chodyńskich we Włocławku (sygn. Ms. 137 – MSPL 414), w którym znajduje się jedyny przekaz *Rocznika kujawskiego (Annales Cuiavienses)*, najprawdopodobniej w zawierusze wojennej zniknęła ostatnia karta z częścią tego tekstu⁴. W dalszym ciągu zdarzają się takie przypadki, np. w jednym z rękopisów Biblioteki Gdańskiej Polskiej Akademii Nauk (BGPAN), sygn. MS 1981 – MSPL 5331, prof. Kaliszuk stwierdził brak pierwszej składowki, na kartach której znajdował się traktat dotyczący sakramentu Eucharystii (*De sacramento Eucharistiae*), tym samym tekst ten pozostaje znany wyłącznie z opisu zamieszczonego w przedwojennym katalogu Ottona Günthera⁵.

W miarę powiększania zasobu informacji o księgozbiorach i rękopisach coraz więcej odkryć ma jednak charakter radosny i związane są one z odnajdywaniem nieznanymi zabytków albo ustaleniem miejsca przechowywania kodeksów, uznanych za przepadłe. W BGPAN mgr Figaszewska odnalazła dwie części wyodrębnione z rękopisu, uznanego za przepadły w czasie drugiej wojny światowej, a pochodzącego z średniowiecznego księgozbioru biblioteki katedralnej w Kamieniu Pomorskim (sygn. Ms Akc. 29 t. 1–2 – MSPL 8001–8002). Mgr Szyller odnalazł dwa kolejne rękopisy z tego księgozbioru, uznane za stratę wojenną, a obecnie przechowywane w zbiorach Beinecke Library w New Haven (sygn. MS 1271, MS 1272 – EXPL 815, EXPL 816). Z kolei w trakcie kwerendy w Bibliotece Uniwersyteckiej w Łodzi prof. Soszyński odkrył dwa rękopisy – czternastowieczny psalterz oraz piętnastowieczny modlitewnik, które pochodziły z Biblioteki Ordynacji Zamojskiej i uznawane były za zniszczone w czasie drugiej wojny światowej (sygn. Akc. Rps 7475, Akc. Rps 7476 – MSPL 5595, MSPL 5596).

Odkrycia nie dotyczyły wyłącznie strat wojennych. Mgr Szyller ustalił, że dwa kodeksy proveniencji królewieckiej, skradzione w połowie lat pięćdziesiątych XX w. z Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu, zostały zakupione w dobrej wierze przez Bibliotekę Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu (sygn. Ms Akc. 32/57, Ms Akc. 33/57 – MSPL 2730, MSPL 2731).

Z kolei dr Pludra-Żuk odnalazła w zbiorach Biblioteki Elbląskiej pergaminowe fragmenty datowanego na XI w. psalterza ze staroangielską glosą biblijną zawarte w oprawie starego druku. Jednym z efektów odkrycia jest powstanie zespołu specjalistów z różnych dziedzin, którzy podjęli się nie tylko językowej analizy tekstu, a także odtworzenia historii rękopisu, który został wykorzystany wtórnie jako makulatura. Efekty dotychczasowych prac zaprezentowane zostały w napisanym przez dr Pludrę-Żuk, we współpracy z Moniką Opalińską (filologia angielska) i Ewą Chlebus (tegumentologia), artykule pt. *The Eleventh-Century 'N' Psalter From England: New Pieces Of The Puzzle*, który zostanie opublikowany w „Review of English Studies” w 2023 r.⁶ Jednym z przebadanych już wątków jest proveniencja druku i historia księgozbioru jego właściciela, elbląskiego teologa i bibliofila Samuela Meienreisa (1572–1604). Wyniki badań zostały przedstawione w referacie wygłoszonym w trakcie międzynarodowej konferencji we wrześniu ubiegłego roku⁷.

4 Rocznik został wydany w ramach Monumenta Poloniae Historica – zob. *Annales Cuiavienses*, wyd. W. Kętrzyński, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. 5, Lwów 1888, s. 885–889.

5 Zob. O. Günther, *Katalog der Handschriften der Danziger Stadtbibliothek*, t. 3, Danzig 1909, s. 130–131.

6 M. Opalińska, P. Pludra-Żuk, E. Chlebus, *The Eleventh-Century 'N' Psalter From England: New Pieces Of The Puzzle*, „Review of English Studies” 2023, t. 74, nr 314, s. 203–221.

7 P. Pludra-Żuk, E. Chlebus, *Księgozbiór kalwińskiego teologa Samuela Meienreisa z Elbląga – perspektywy ba-*

Kwerendy przyniosły także dość nieoczekiwane ustalenia. Dr Marszałkowski, analizując graduał o sygn. L 2 (MSPL 3158) z Biblioteki Diecezjalnej im. Biskupa Jana Bernarda Szłagi w Pelplinie, odnalazł część tego rękopisu wszytą, prawdopodobnie po drugiej wojnie światowej, w inny rękopis – antyfonarz, który przechowywany jest w BGPAN (sygn. Akc. 7889 – MSPL 7992). Odkrycie to zostało zaprezentowane w referacie wygłoszonym przez Marszałkowskiego wspólnie z muzykologiem Piotrem Ziółkowskim na konferencji w Toruniu w listopadzie 2022 r.⁸

Bodaj największą sensacją ubiegłego roku było odkrycie dokonane przez dr. Marszałkowskiego we wspomnianej Bibliotece Diecezjalnej im. Biskupa Jana Bernarda Szłagi w Pelplinie. W trakcie przeglądania nieopracowanego zbioru dawnych ksiąg odkrył on i wyodrębnił 13 zupełnie nieznanymi rękopisów średniowiecznych, ponadto dwa adligaty rękopiśmienne wszyte w stare druki oraz luźne fragmenty w osobnej teczce. Kodeksy te, z których tylko nieliczne zostały ujęte w przedwojennym rękopiśmiennym inwentarzu księgozbioru pelplińskiego sporządzonym przez Antoniego Neubaura, datowane są na okres od XIII do XV w., i pochodzą m.in. z klasztorów: cystersów w Pelplinie oraz kartuzów z kartuzji kaszubskiej Paradisus Beatae Mariae. Odkrycie to ma tym większe znaczenie, że obok nieznanymi przekazów tekstów, np. Mateusza z Krakowa, w jednym z kodeksów zawarte zostały, nieznanymi skądinąd, medytacje i kazania, powstałe w kręgu kartuzów kaszubskich w pierwszej połowie XV w. Wykaz rękopisów wraz z opisami zostanie opublikowany wkrótce, a niektóre dzieła będą przedmiotem osobnej szczegółowej analizy oraz edycji.

W niektórych przypadkach odkrycia dokonywane przez członków pracowni nie są odnotowywane w bazie danych, ograniczonej do rękopisów „bibliotecznych”. Dotyczy to na przykład rękopisów archiwalnych. Podczas kwerendy w Bibliotece Głównej Prowincji św. Franciszka z Asyżu Zakonu Braci Mniejszych w Poznaniu o. Salezy Bogumił Tomczak udostępnił prof. Kaliszukowi przechowywane tam rękopisy średniowieczne. Oprócz znanych w literaturze zabytków rękopiśmiennych, jak mszał cysterski z Przemętu, Biblia oraz traktat muzyczny autorstwa Marka z Płocka pt. *Hortulus musices choralis* z 1518 r., pokazany został również, liczący 21 kart, poszyt, prawdopodobnie pochodzący z przedwojennego archiwum magistratu miasta Kwidzyna, a zawierający m.in. wilkierz miasta Kwidzyna z 1480 r. O ile sam wilkierz został opracowany i wydany w 1910 r. przez Gustava Döhringa, to losy tej jednostki archiwalnej pozostawały nieznanymi⁹.

Wśród innych projektów naukowych realizowanych w obrębie pracowni warto wspomnieć o pracach nad fragmentami rękopiśmiennymi. Dr Pludra-Żuk kontynuowała współpracę pomiędzy „Manuscripta.pl” a „Fragmentarium”, Biblioteką Uniwersytecką w Toruniu i Biblioteką Elbląską im. C. Norwida w ramach projektu „Medieval Manuscript Fragments of Teutonic Prussia in Collections of the Parker Library, Corpus Christi College, Cambrid-

dań, III Międzynarodowa Konferencja Proweniencyjna: „Księgozbiory Historyczne Mniejszości Religijnych i Etnicznych”, Zakład Narodowy im. Ossolińskich (Wrocław, 23 września 2022 r.) [referat].

8 M.F. Marszałkowski, P. Ziółkowski, „Antyfonarz” Akc. 7889 z BGPAN i jego związek z pelplińskim graduałem L 2, Textus et pictura IV, „Średniowieczny kodeks rękopiśmienny w aspekcie historycznego trwania”, Wydział Sztuk Pięknych UMK, Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu, IHN PAN w Warszawie (Toruń 24–25 listopada 2022 r.) [referat].

9 Zob. G. Döhring, *Willküren einiger Stadt- und Landgemeinden im Kreise Marienwerder*, „Zeitschrift des historischen Vereins für den Regierungsbezirk Marienwerder” 1910, t. 48, s. 21–47 (edycja na s. 25–35).

ge, the C. Norwid Library in Elbląg and the University Library in Toruń as the Evidence in Reconstructing the History of Collections”. Efekty tej współpracy zostały przedstawione w listopadzie ubiegłego roku na konferencji „Textus et pictura IV”, podczas której dr Pludra-Żuk oraz Marta Czyżak wygłosiły komunikaty.

Członkowie pracowni aktywnie uczestniczyli w życiu naukowym, byli współorganizatorami dwóch konferencji naukowych, wygłaszali również – jak wspomniano – referaty naukowe.

Pierwsza konferencja, której tytuł brzmiał: „Joachimas Lelevelis ir pagalbinii istorijos mokslų praeitis, dabartis bei ateitis. Joachim Lelevel i przeszłość, terażniejszość oraz przyszłość nauk pomocniczych historii”, odbyła się w dniach 15–17 czerwca ubiegłego roku w trybie zasadniczo stacjonarnym, ale z możliwością uczestniczenia on-line. Organizatorami – obok prof. Soszyńskiego i prof. Kaliszuka, przedstawiciele IHN PAN – byli uczeni reprezentujący instytucje naukowe Litwy: Lietuvos istorijos institutas (Instytut Historii Litwy), Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka (Biblioteka im. Wróblewskich Litewskiej Akademii Nauk) oraz Vilniaus universiteto Istorijos fakultetas (Wydział Historii Uniwersytetu Wileńskiego) i Polski (Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie, Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie, Instytut Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego) oraz Ośrodek Kultury Polskiej w Paryżu – Sorbonne Université. W ramach konferencji zorganizowany został panel dyskusyjny pt. „Nauki pomocnicze historii w dobie humanistyki cyfrowej, nowych zagadnień i wojny na Ukrainie”, w którym udział wzięli: Gintautas Sliesoriūnas, Jacek Soszyński, Adam Szweda, Zbigniew Tucholski, Viktorija Vaitkevičiūtė-Verbickienė. Wśród wielu wątków podniesiono przede wszystkim konieczność dygitalizacji zabytków, pojętej nie tylko jako forma udostępnienia źródeł, ale ochrona przed potencjalną utratą.

Druga konferencja została zorganizowana w ramach cenionego w środowisku badaczy dawnej książki cyklu „Textus et pictura”, którego inicjatorami są badacze i bibliotekarze toruńscy, a zwłaszcza Monika Jakubek-Raczkowska z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika (UMK) w Toruniu. Czwarta już konferencja odbyła się w dniach 24–25 listopada 2022 r. i poświęcona była dziejom dawnej książki („Textus et pictura IV. Średniowieczny kodeks rękopiśmienny w aspekcie historycznego trwania”). W organizacji konferencji, obok Krzysztofa Nierzwickiego i Marty Czyżak (Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu), Moniki Jakubek-Raczkowskiej i Jolanty Czuczko (Wydział Sztuk Pięknych UMK) uczestniczyli aktywnie prof. Kaliszuk, prof. Soszyński i dr Marszałkowski. Już w trakcie konferencji referat wprowadzający wygłosił prof. Kaliszuk (*Drugie życie rękopisu: zamiast wprowadzenia*), referaty wygłosili również dr Marszałkowski na temat wspomnianego graduatu pelplińskiego L 2 oraz dr Pludra-Żuk, która podsumowała wspomniany wyżej projekt badawczy, dotyczący badania fragmentów rękopiśmiennych (*Fragmenty rękopisów średniowiecznych z terenu Prus – podsumowanie projektu*).

W trakcie tej konferencji, oprócz referatów, odbył się również, moderowany przez prof. Kaliszuka, panel dyskusyjny („Fragmentologiczny okrągły stół”), w którym skonfrontowano podejście historyków, historyków sztuki, filologów, muzykologów, tegumentologów, konserwatorów i przedstawiciele innych specjalizacji źródłoznawczych do fragmentów średniowiecznych rękopisów bibliotecznych. Podstawą do dyskusji był referat dr Chlebus z Biblioteki Elbląskiej nt. *Kłopotliwa makulatura – fragmenty in situ okiem tegumentologa*, w którym zawarty został nie tylko zestaw problemów związanych z opracowaniem wykorzystanych wtórnie przez intrologów fragmentów rękopiśmiennych, a także za-

proponowano formularz badawczy, możliwy do wykorzystania w całościowym opracowaniu tego typu zabytków w zbiorach polskich. Wypowiedzi panelistów (Ewa Chlebus, Jakub Łukaszewski, Wojciech Mrozowicz, Soszyński, Arkadiusz Wagner) oraz ożywiona dyskusja zgromadzonych badaczy, ujawniły poważne różnice zarówno w podejściu metodologicznym (np. zdefiniowanie fragmentu czy makulatury rękopiśmiennej, ale też drukowanej), jak i w oczekiwaniach przedstawicieli różnych środowisk wobec planowanych katalogów fragmentów. Burzliwa dyskusja, jakkolwiek nie doprowadziła do wyklarowania stanowiska wobec problemu opracowania, stanowiła jednak znakomite pole wymiany doświadczeń i niewątpliwie będzie punktem wyjścia do dalszych ustaleń w tym zakresie.

Wieloletnią już tradycję ma seminarium mediewistyczne, organizowane przy współpracy kilku instytucji naukowych z całej Polski. Inicjatorem i głównym organizatorem seminarium jest Mieczysław Mejer z Pracowni Literatury Średniowiecznej Instytutu Badań Literackich PAN, a w ramach pracowni prof. Kaliszuk. Współorganizatorami są przedstawiciele Zakładu Historii Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, Zakładu Historii Języka Polskiego Instytutu Filologii Polskiej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza (UAM), Zakładu Dziejów Społeczeństwa i Kultury Epoki Przedindustrialnej Instytutu Historii Uniwersytetu Jana Kochanowskiego oraz członkowie Interdyscyplinarnego Zespołu Badań Mediewistycznych *Textus et cultura*. Spotkania te, jeszcze prowadzone online, co miesiąc gromadzą specjalistów z całej Polski, a coraz częściej również z zagranicy. W ramach tego seminarium w październiku ubiegłego roku dr Pludra-Żuk przedstawiła referat poświęcony perspektywom badawczym związanym z traktatem *Aurora* Piotra Rigi, powstałym w końcu XII w.

Członkowie pracowni uczestniczyli również w wielu innych konferencjach, wygłaszając referaty. W maju 2022 r. odbyła się konferencja naukowa pt. „Modlitewniki XIV, XV i XVI wieku. Konteksty, odczytania, analizy, interpretacje”, zorganizowana przez Wydział Filologii Polskiej i Klasycznej UAM oraz Bibliotekę Uniwersytecką w Poznaniu, podczas której prof. Kaliszuk wygłosił referat nt. *Późnośredniowieczny modlitewnik wspólnotowy – modlitwy w klasztorze żeńskim*. We wrześniu dr Rajfura na międzynarodowym kongresie pt. „Medialatinitas IX: Nostalgia in/and the Middle Ages”, zorganizowanym przez International Medieval Latin Committee oraz Uniwersytet Karola w Pradze, wygłosiła referat pt. *The Past as Source of Knowledge, Longing, and Legitimacy: The Case of Late Medieval Polish Historian Jan Długosz*. Kilka miesięcy później, w listopadzie tego roku, prof. Soszyński wygłosił referat nt. *Rękopisy średniowieczne w zbiorach kościelnych w świetle kwerendy „Manuscripta.pl”* w trakcie konferencji „Zbiory biblioteczne w instytucjach kościelnych”, zorganizowanej przez Bibliotekę Narodową, Radę ds. Kultury i Ochrony Dziedzictwa Kulturowego Konferencji Episkopatu Polski oraz Federację Bibliotek Kościelnych „Fides”. Nieco później, w początkach grudnia, na seminarium naukowym zorganizowanym przez Bibliotekę Uniwersytecką w Poznaniu z okazji włączenia części zbiorów tej biblioteki do narodowego zasobu bibliotecznego, prof. Kaliszuk wygłosił referat nt. *Rękopisy średniowieczne w zbiorach polskich dawniej i dziś – stan i potrzeby*.

W trzech konferencjach międzynarodowych uczestniczył aktywnie prof. Khorkov. W sierpniu 2022 r. – podczas 15. Międzynarodowego Kongresu Filozofii Średniowiecznej (SIEPM) w Paryżu, poświęconemu skrajnym poglądom w średniowieczu („Radical Thinking in the Middle Ages / La pensée radical au Moyen Âge”) wygłosił referat dotyczący recepcji *Fajdrosa* Platona przez Mikołaja z Kuzy w kontekście kontaktów teologa z kartu-

zem erfurckim Janem Hagenem de Indagine (*Nicholaus of Cusa and Plato's «Phaedrus» in Codex Cusanus 177: New Approaches*). Miesiąc później, w trakcie cyklicznego spotkania mediewistów w Kolonii („die 43. Kölner Mediaevistentagung“) zaprezentował na sesji plenarnej referat pt. *Nikolaus von Kues als Konsensfigur in der sowjetischen philosophischen Historiografie*. Z kolei w październiku, na corocznej konferencji Towarzystwa Mistrza Eckharta („Jahrestagung der Meister-Eckhart Gesellschaft“), w tym roku na temat: „Meister Eckhart und die Phänomenologie“, prof. Khorkov wygłosił, również na sesji plenarnej, referat poświęcony interpretacji poglądów Mistrza Eckharta przez polskiego filozofa Józefa Tischnera (*Meister Eckhart im polnischen Rundfunk in einer Ära des Wandels: Józef Tischners phänomenologische Interpretation der Reden der Unterweisung*). Wygłoszone referaty zostaną opublikowane niebawem w renomowanych seriach wydawniczych i czasopiśmie (Miscellanea Mediaevalia oraz „Meister-Eckhart Jahrbuch“).

Niewątpliwie ogrom prac związanych z realizacją projektu „Manuscripta.pl” spowodował, że w ubiegłym roku ukazało się stosunkowo niewiele publikacji powstałych w kręgu pracowni. Były to przede wszystkim artykuły naukowe, dotyczące różnych aspektów badań rękopisoznawczych: od analizy poszczególnych zabytków (zwłaszcza fragmentów rękopiśmiennych) oraz księgozbiorów, poprzez ujęcia ogólne, do recenzji książek z obszaru fragmentologii¹⁰.

Duże znaczenie w pracowni przykładamy do różnych form popularyzacji wiedzy. Członkowie pracowni publikują teksty z wykorzystaniem różnych mediów elektronicznych m.in. na portalu TVP Nauka (mgr Figaszewska, prof. Soszyński) i blogach Zespołu Badań nad Rękopisami Siglum UW (dr Marszałkowski, dr Rajfura), a przede wszystkim na naszym blogu „Manuscripta.pl”.

Znaczna część prac realizowanych w pracowni zaplanowana jest na dłuższy okres, a na efekty trzeba będzie niekiedy poczekać. W planach są katalogi i inwentarze rękopisów średniowiecznych ze zbiorów polskich (zarówno kodeksów, ale też fragmentów oraz adligatów rękopiśmiennych), różne pomoce warsztatowe z zakresu kodykologii. Niewątpliwie, najbardziej widocznym efektem naszej działalności jest na bieżąco aktualizowana strona internetowa i baza danych „Manuscripta.pl”. Można tylko wyrazić nadzieję, że już teraz jeden z ważnych celów funkcjonowania pracowni został zrealizowany – po raz pierwszy w historii możemy z całą odpowiedzialnością określić wielkość zbioru rękopisów średniowiecznych przechowywanych w polskich instytucjach.

10 Zob. J. Kaliszuk, *Cuda cystersa Christiana – koniec pewnego mitu*, [w:] *Polska i jej sąsiedzi w dobie średniowiecza. Kultura umysłowa, życie społeczne, polityka*, red. W. Iwańczak, S. Rosik, P. Urbańczyk, Wrocław 2022 (VI Kongres Mediewistów Polskich, t. 5), s. 21–48; idem, *Rejestracja i opisywanie rękopisów średniowiecznych w zbiorach polskich – stan i perspektywy badawcze*, [w:] *Inwentaryzacja zabytków w Polsce. Dzieje, metody, osiągnięcia*, red. M.F. Woźniak, Toruń 2021, s. 341–359; idem, *Wypis z Kroniki Witykinda: XVIII-wieczna polemika polityczna w kostiumie historycznym*, [w:] *Surasti Tiesą. Pagalbiniai istorijos mokslai falsifikatų tyrime. Mokslinių straipsnių rinkinys*, oprac. R. Čapaitė, Vilnius 2022, s. 395–412; idem, S. Szlyler, *Zbiór rękopisów biblioteki Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk w świetle inwentarza z 1827 r.*, „Analecta. Studia i Materiały z Dziejów Nauki” 2022, nr 2, s. 51–142; M.F. Marszałkowski, *Działalność rękopiśmienna pelplińskich cystersów*, „Nasze Pomorze” 2022, t. 23, s. 13–40; K. Figaszewska, *Disiecta Membra Musicae: Studies in Musical Fragmentology*, red. Giovanni Varelli, De Gruyter, Berlin 2020 (*Studies in Manuscript Cultures*, vol. 21), ss. 398 [recenzja], „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2022, t. 67, nr 4, s. 190–196.

Bibliografia

- Annales Cuiavienses*, wyd. W. Kętrzyński, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. 5, Lwów 1888, s. 885–889.
- Döhring G., *Willküren einiger Stadt- und Landgemeinden im Kreise Marienwerder*, „Zeitschrift des historischen Vereins für den Regierungsbezirk Marienwerder” 1910, t. 48, s. 21–47.
- Figaszewska K., *Disiecta Membra Musicae: Studies in Musical Fragmentology*, red. Giovanni Varelli, *De Gruyter, Berlin 2020 (Studies in Manuscript Cultures, vol. 21)*, ss. 398, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2022 [recenzja], t. 67, nr 4, s. 190–196, DOI 10.4467/0023589xkhnt.22.042.16973.
- Günther O., *Katalog der Handschriften der Danziger Stadtbibliothek*, t. 3, Danzig 1909.
- Kaliszuk J., *Cuda cystersa Christiana – koniec pewnego mitu*, [w:] *Polska i jej sąsiedzi w dobie średniowiecza. Kultura umysłowa, życie społeczne, polityka*, red. W. Iwańczak, S. Rosik, P. Urbańczyk, Wrocław 2022 (VI Kongres Mediewistów Polskich, t. 5), s. 21–48.
- Kaliszuk J., *Rejestracja i opisywanie rękopisów średniowiecznych w zbiorach polskich – stan i perspektywy badawcze*, [w:] *Inwentaryzacja zabytków w Polsce. Dzieje, metody, osiągnięcia*, red. M.F. Woźniak, Toruń 2021, s. 341–359.
- Kaliszuk J., *Wypis z Kroniki Witykinda: XVIII-wieczna polemika polityczna w kostiumie historycznym*, [w:] *Surasti Tiesą. Pagalbiniai istorijos mokslai falsifikatų tyrime. Mokslinių straipsnių rinkinys*, oprac. R. Čapaitė, Vilnius 2022, s. 395–412.
- Kaliszuk J., Szyller S., *Zbiór rękopisów biblioteki Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk w świetle inwentarza z 1827 r.*, „*Analecta. Studia i Materiały z Dziejów Nauki*” 2022, t. 31, nr 2, s. 51–142.
- Khorkov M., *Erfurt Carthusian Treatises of the Fifteenth Century on Mystical Theology: Echoes of Controversies within the Carthusian Order, or Evidence of a Dialogue with Nicholas of Cusa*, „*Przegląd Tomistyczny*” 2019, t. 25, s. 217–240.
- Khorkov M., *Kontroversen um die mystische Theologie des Pseudo-Dionysius Areopagita in der Erfurter Kartause im 15. Jahrhundert*, [w:] *The Dionysian Traditions*, red. G. Kapriev, Turnhout 2021, s. 295–319, DOI 10.1484/m.rpm-eb.5.122453.
- Khorkov M., *Verständnis der Weisheit und Streit über die mystische Theologie bei den Kartäusern im 15. Jahrhundert*, [w:] *Das 15. Jahrhundert*, red. G. Frank, F. Fuchs und M. Herweg, Stuttgart, Bad Cannstatt 2021 (Melanchthon-Schriften der Stadt Bretten, t. 15) s. 471–489, DOI 10.5771/9783772833281-471.
- Khorkov M., *Konflikt, Toleranz und Dialog zwischen orthodoxen und katholischen Christen und Muslimen in den polemischen Schriften von Maxim Grek*, [w:] *Tolerance and Concepts of Otherness in Medieval Philosophy*, red. M. W. Dunne, S. Gottlöber Turnhout 2022 (Rencontres de Philosophie Médiévale, t. 25),, s. 55–80, DOI 10.1484/m.rpm-eb.5.129354.
- Marszałkowski M.F., *Działalność rękopiśmienna pelplińskich cystersów*, „*Nasze Pomorze*” 2022, t. 23, s. 13–40.
- Opalińska M., P. Pludra-Żuk, E. Chlebus, *The Eleventh-Century 'N' Psalter From England: New Pieces Of The Puzzle*, „*Review of English Studies*” 2023, t. 74, nr 314, s. 203–331, DOI 10.1093/res/hgac081.

Rajfura H., *Warsztat pisarski Jana Długosza w świetle „Żywotu św. Stanisława”*, „Studia Źródłoznawcze” 2018, t. 56, s. 33–75, DOI 10.12775/sz.2018.01.

Rajfura H., *„Katalog arcybiskupów gnieźnieńskich” Jana Długosza: studium źródłoznawcze i analiza funkcjonowania późnośredniowiecznej pamięci historycznej*, rozprawa doktorska, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2022.

dr hab. **Jerzy Kaliszuk**, prof. PAN jest kierownikiem Pracowni Wiedzy o Dawnej Książce IHN PAN. Zajmuje się historią średniowiecza, kodykologią, paleografią, hagiografią i historią geografii.

e-mail: jerzy.kaliszuk@gmail.com

Data zgłoszenia artykułu: 15 czerwca 2023

Data przyjęcia do druku: 24 czerwca 2023